

TEMELJI GRČKE CIVILIZACIJE

Kreta i minojska kultura, 2000. – 1450.B.C.

Prva važna civilizacija grčkog svijeta utemeljena je na otoku Kreti, južno od Egejskog mora, u istočnom Sredozemlju. Iako stanovnici Krete nisu bili Grci (vjerojatno su došli sa prostora Male Azije), njihov utjecaj na grčku kulturu bio je vrlo značajan pa povijest Grčke mora započeti sa Kretom.

Naše znanje o kretskoj civilizaciji ponajviše dugujemo radu arheologa **Sir Arthura Evansa**, koji je poč. XX.st. započeo iskapanja u **Knososu**, centru stare Krete. Otkrio je veličanstvenu građevinu koju je nazvao **Minosova palača**, prema mitskom kretskom kralju **Minosu**, koji se pojavljuje u nekoliko grčkih legendi.

Prema grčkoj mitologiji prvi kralj Krete bio je Zeus, kojega je koza Amalteja othranila na Kreti. Zeus se kao mladić pretvorio u bika i oteo Europu, kćer feničkog kralja, koja je na obalama Fenikije brala cvijeće, te je na leđima odnio na Kretu. Iz te veze rodila su se tri sina, a jedan od njih bio je Minos, koji se uskoro pokazao

i najsposobnijim pa je u borbi za vlast među braćom izašao kao pobjednik. Spominje ga se kao pravednog vladara koji je vladao u skladu sa zakonima koje mu je ostavio sam Zeus.

Slika 2: Freska na kojoj je prikaz rituala preskakanja bika. Mnogi istraživači koji se bave kretskom kulturom pretpostavljaju da ovakav opasan ritual predstavlja vjerski događaj, koji završava žrtvovanjem bika i gozбом kojom se slavi božja naklonost u donošenju obilja njihovom društvu. Osim toga, ovakvi događaji pokazuju važnu ulogu bika, kao utjelovljenje snage, pa ne čudi što nas uz Kretu kao prva asocijacija veže Minotaur.

Slika 1: Mapa prikazuje Grčku, Kretu i okolna mora. Pilično je lako, kada se pogleda silna razvedenost područja, uočiti buduće utjecaje lokalizama i naravno važnost pomorske trgovine. Na osnovi pomorske trgovine upravo se i razvila minojska kultura. Ako pogledate položaj grada Troje na ulazu u Helespont (Dardanele), može vam biti kristalno jasno zašto je bio bogat grad kojeg su Grci silno željeli osvojiti.

Jedna od najpoznatijih legendi je ona o **Minotauru**, čudovištu koje živi u labirintu, a Grci su mu prisiljeni kao žrtvu svakih nekoliko godina prinostiti sedam mladića i sedam djevice. Ta legenda govori o sjećanju Grka na moćnog vladara koji je kontrolirao veliki dio Egejskog mora. Prema kralju Minosu i cijela kretska kultura naziva se **minojska kultura**. Još je grčki povjesničar **Tukidid** pisao o Minosu kao prvom vladaru koji je vladao morem i morskim putovima, a taj se oblik vladavine naziva **talasokracija** (grč. *thalasa* – more, *kratein* – vladati).

U znak potvrde Minosove vlasti nad Kretom i

okolnim morem, bog mora Posejdon poslao je Minosu bijelog bika kojeg je ovaj trebao žrtvovati, ali je odbio. Posejdon se naljutio i učinio da se u bika zaljubi Minosova žena Pasifaja, koju je Minos jaaaaaaaako volio. Plod takve ljubavi bio je Minotaur (polučovjek-polubik).

Minosova palača zauzimala je veliku površinu i sastojala se od impresivnog stubišta, mnoštva krila, dodataka i skladišta, uglavnom od velikog broja prostorija pa je prema legendi poznata i pod nazivom **Minotaur** labirint (naziv labirint potječe od **labrisa** – dvoglave sjekire koja je bila simbol kraljevske vlasti, a bio je prikazivan po zidovima palače). Legenda također kaže da je graditelj palače bio **Dedal**. Gradnja palače pokazala je i zavidnu tehničku sposobnost graditelja, naime palača je imala tekuću opskrbu pitkom vodom i riješenu odvodnju.

Legenda i mitologija kažu da je Minosu **Dedal** preporučio gradnju takvog objekta iz kojeg **Minotaur** nikada ne bi mogao izaći, ali to isto ne bi mogao učiniti niti jedan drugi svjedok postojanja **Minotaura**. Minos zbog velike ljubavi prema ženi nije želio ubiti **Minotaura**, ali nije želio niti da se pročuje za njega.

Dedalu je kao svjedoku Minos zabranio odlazak sa **Krete**, ali **Dedal** je zajedno sa svojim sinom **Ikarom** odlučio pobjeći preko neba, jer je **kretska mornarica** dobro čuvala sve izlaze s **Krete**. Načinili su krila od ptičjih pera i voska i krenuli prema **Ateni**, ali mladi **Ikar** previsoko je odletio, pa mu je sunce istopilo vosak, nakon čega je uslijedio pad, a **Dedalu** je ostao bol u duši zbog gubitka sina. Sam **Dedal** otišao je na **Siciliju**, gdje je po njega došao Minos, ali je **Dedal** kao poznati graditelj u dosluhu sa tamošnjim kraljem izgradio tajni vodovod kojim je na **Minosa** pustio vrelu vodu dok se ovaj tuširao nakon dugog puta s **Krete**. Najzahvalniji su mu bili **Atenjani** koji su dopustili **Dedalu** povratak u **Atenu** iz koje je davno istjeran zbog ubojstva svog nećaka **Tolosa**, na kojeg je bio ljubomoran jer je postao gotovo jednako dobar graditelj kao **Dedal**.

Slika 3: Morska stvorenja su vrlo često bila motiv za dizajniranje minojske keramike. Ova hobotnica odličan je primjer stila kretskih umjetnika, tzv. „morskog stila“.

Minojska kultura po svojoj je prirodi bila miroljubiva, a kao dokaz u prilog nam ide nepostojanje bilo kakve fortifikacijske gradnje kako oko palače u **Knososu**, tako i u ostalim centrima kretske civilizacije – **Festos, Malia, Hagia Triada**...

Dobar geografski položaj **Krete** uvjetovao je izgradnju **jake mornarice** i bavljenje **trgovinom**, u kojoj je dominirala sjajna **kretska keramika** po kojoj je minojska kultura bila unikatna, a posebno su bile poznate i cijenjene keramičke posude oslikane **morskim temama**,

Slika 4: Disk iz **Festosa**, na kojem je prikazan najstariji oblik pisma na **Kreti**.

npr. ribe, morske biljke, hobotnice... tzv. "**morski stil**". Trgovina je pomogla u širenju kretskog utjecaja širom istočnog Sredozemlja, jer su **Krećani** uspostavljali trgovačke postaje preko kojih su distribuirali svoje proizvode. Taj utjecaj bio je najjači negdje između **18. i 15.st.B.C.**, kada je minojska kultura bila na vrhuncu moći.

Karakteristika kretske kulture je i u činjenici da je ona bila i **prva europska "pismena" kultura**, naime **Arthur Evans** iskopao je u **Knososu** i pločice sa pisanim tekstom, koje je nazvao **linear A** i **linear B** pismo. **Linear A** pismo (koristili su ga **Krećani** za pisanje svog jezika) još nije odgonetnuto, dok je **linear B** (koristili su ga **Ahejci** za zapisivanje svog jezika) dešifrirao lingvist **Michael Ventris** (1952.g.). Pokazalo se da je poprilična sličnost između pisma na

Kreti i arhajskog grčkog pisma, što dokazuje međusobni utjecaj minojske i rane grčke kulture, tj. prisutnost Grka na Kreti tijekom 15.st.B.C. za kada je datirano linear B pismo. Dok su bili tamo Grci su naučili koristiti kretske pismo za pisanje svojim jezikom.

Propast kretske civilizacije povezuje se za prirodnu katastrofu, vjerojatno erupciju vulkana na otoku **Theri** (današnji *Santorin*), a *otok su zauzeli Ahejci*, grčko stanovništvo (krajem 15.st.B.C.).

Mikenska kultura, 2000. – 1100. B.C.

U vrijeme najveće moći Krete počinje i na grčkom kopnu, na poluotoku **Peloponezu** u pokrajini **Argolidi** nagli uspon kulture koja je po najvećem gradu Argolide – **Mikeni** – nazvana **mikenskom kulturom**, a trajala je od oko **2000.B.C. do oko 1100.B.C.** Mikena je prema tome i najstariji grad na europskom kopnu. Osim Mikene značajniji gradovi mikenske kulture bili su **Pil, Tirint, Sparta, Teba...**

Nastanak *mikenske kulture* uvjetovan je doseljnjem grčkih plemena koji su bili dio velike obitelji indoeuropskih naroda oko 2000.B.C. Glavne plemenske skupine bili su **Ahejci** (nosioci mikenske kulture); **Jonjani** i **Eoljani**. Njihova najezda izazvala je otpor domaćeg stanovništva na grčkom kopnu – **Pelazga**, a njih su doseljeni Grci dijelom istrijebili, dijelom protjerali, a u najvećoj mjeri asimilirali. Nešto kasnije, tijekom 12.st.B.C. doselila se i posljednja skupina Grka – pleme **Dorana**.

Svi Grci sebe su nazivali **Helenima**, a svoju zemlju **Helada**, takvi nazivi i danas se koriste među Grcima, dok u zapadnim jezicima prevladava poznatiji naziv – **Grčka** i **Grci**, koji su na Zapad preneseni posredstvom **Rimljana**.

Mikenu je kao i Troju, otkrio njemački trgovac i arheolog-amater, **Heinrich Schliemann**, nadahnut sadržajem i ljepotom, te uvjeren u vjerodostojnost Homerove **Ilijade** i **Odiseje**. Arheološke iskopine ne govore nam puno o političkoj i društvenoj povijesti Mikene, ali nam pokazuju veliko bogatstvo, a uz to vjerojatno i veliku moć Mikene za spomenuto razdoblje. Unutar zidina Mikene otkrivene su **grobnice** mikenskih vladara sa nevjerojatno raskošnim sadržajem: zlatne krune, dijademe, zlatni reljefi s ratnim i lovačkim prizorima, posmrtno zlatne maske, a najljepšu od njih Schliemann je pripisao **Agamemnonu** – legendarnom kralju koji je prema Homeru vodio pohod Ahejaca na Troju. *Mikenske grobnice bile su nadstvođene sa lučnim nadvratnikom iznad ulaza u grobnicu kružnog tlocrta, i poznate su pod nazivom tholos.* Najpoznatiji i najbolje sačuvani *tholos* nalazi se

Slika 5: Posmrtna zlatna maska, koju je Schliemann pripisao Agamemnonu, pa se do danas za nju uvriježio naziv *Agamemnonova zlatna maska*.

izvan zidina Mikene i poznat je pod nazivom "**Atrejeva riznica**", jer je Schliemann bio uvjeren da je u njoj bio pokopan **Atrej**, otac kralja Agamemnona.

Ulaz u Mikenu činila su impozantna **Lavlja vrata**, naime iznad ulaza u reljefu su prikazane dvije lavice uspravljene na zadnje noge i oslonjene o stup, a osim ljepote vrijednost je i u činjenici da trokutasti reljef ima i ulogu rasterećenja kamene grede, kao nekakva preteča

rasteretnog luka. Zidine Mikene građene su od vrlo velikih kamenih blokova, pa se zbog toga nazivaju **kiklopskim zidinama**, jer se vjerovalo da su zidati sa takvim blokovima mogli samo **Kiklopi**, mitološka bića velike snage, a na taj način građene su zidine i ostalih gradova mikenske kulture.

Mikenska kultura bila je puno *ratobornija kultura* od minojske kulture na Kreti, a najbolji dokaz tome su i spomenute velike zidine koje su, vjerojatno imale obrambenu svrhu, a osim toga u grobnicama je redovito pronađeno mnoštvo mačeva i ostalog oružja, što također govori o *ratničkom društvu*.

Svaki od gradova mikenske kulture vjerojatno je imao nezavisnost pod vlastitim vladarom, a čini se da su se svi gradovi ujedinili samo tijekom rata protiv **Troje**, bogatog grada u Maloj Aziji blizu Dardanela.

Troja ili **Ilij** je bio antički grad u Maloj Aziji, a posebno je poznat preko legendi rane Grčke. Najpoznatije priče o Troji zapisane su u epu "*Ilijada i Odiseja*" koji se pripisuje grčkom pjesniku **Homeru** i epu "*Eneida*" rimskog pjesnika **Vergilija**. Dvostruki naziv grada dolazi od imena **Ilus**, kako se zvao legendarni utemeljitelj grada i od imena **Tros**, koji je bio Ilusov otac.

Osim legendi malo je poznato o stvarnoj povijesti grada, ali važnost grada lako je uočljiva prema položaju u neposrednoj blizini tjesnaca **Helesponta** ili današnjih **Dardanela**. Zbog tako važnog strateškog i trgovačkog položaja ne začuđuje činjenica da su arheološka iskapanja, koja je kao i u Mikeni započeo Heinrich Schliemann, dokazala postojanje 9 slojeva, tj. 9 gradskih naselja iz različitih povijesnih razdoblja. Pretpostavlja se da je Troja o kojoj govore najpoznatije legende **sloj VIIa**.

Trojanski rat

Prema antičkim grčkim mitovima Trojanski rat rezultat je incidenta na svadbenoj svečanosti Peleja, kralja Tesalije i Tetis, morske božice. Svi bogovi i božice bili su pozvani, osim Erine, božice nesloge. Erina se našla uvrijeđenom i odlučila se na osvetu, pa je poslala zlatnu jabuku (kasnije poznata kao **jabuka razdora**) s porukom "**Najljepšoj!**". Ubrzo je pukla svađa između **Here**, **Afrodite** i **Atene**, jer je svaka tvrdila da jabuka pripada njoj. Presudio je **Paris**, sin trojanskog kralja **Prijama**, koji je jabuku dodijelio Afroditi jer je ona njemu obećala **Helenu**, najljepšu ženu na svijetu. Helena je već bila žena **Menelaja**, kralja Sparte, ali kada je Paris došao u Spartu ona je pobjegla s njim u Troju. Menelaj i njegov brat Agamemnon organizirali su veliku grčku ekspediciju protiv Troje. Grčka vojska uključivala je i poznate heroje kao što su Ahil, Ajant, Nestor, Odisej...

Grčka vojska opsjedala je Troju 10 godina, ali nisu mogli osvojiti dobro utvrđeni grad. Rat je pošao po zlu za Grke nakon što je **Ahil** poslije svađe s Agamemnonom napustio bojište, a Trojanci su predvođeni svojim junakom **Hektorom** gotovo potjerali Grke na njihove brodove. Ahil se vratio u bitku nakon što je Hektor usmrtio njegovog najboljeg prijatelja, **Patrokla**, a Ahil je ubrzo osvetio Patroklovu smrt. Ilijada koja opisuje ova događanja u desetoj, posljednjoj godini opsade Troje završava Hektorovim pogrebom, a mnoge grčke legende opisuju slijedeće događaje.

Slika 6: *Lavlja vrata* na ulazu u Mikenu uokvirena debelim i masivnim zidinama, koja na dobar način pokazuju zašto je postojalo uvjerenje da su mikenske zidine gradili kiklopi.

Trojancima su u pomoć stigli saveznici – **Etiopljani** i **Amazonke** (žene-ratnice). Ahil je pobijedio Pentezileju, kraljicu Amazonki i Memnona, kralja Etiopljana, što je omogućilo Grcima da pobijede svoje neprijatelje. Ubrzo je Paris uz pomoć boga Apolona nanio smrtnu ozljedu Ahilu (**Ahilova peta**).

Pad Troje najpoznatiji je prema opisu kojega je dao rimski književnik Vergilije u svom epu "**Eneida**". Grci su izgradili golemog drvenog konja koji je postao poznat kao **Trojanski konj**, a unutar konja smjestili su se **Odisej** i ostali grčki ratnici, dok je ostatak Grka otplovio na brodovima. Konja su ostavili ispred zidina Troje.

Proročica Kasandra i **svećenik Laokont** upozoravali su Trojance da ne unose konja u Troju ("**...čuvaj se Grka i kad darove nose...**"), ali oni su povjerovali jednom grčkom zarobljeniku koji ih je uvjerio da je konj svet i da donosi zaštitu bogova, na što su Trojanci uvukli konja u grad. Iste noći, dok su Trojanci slavili, Odisej i ekipa izašli su iz konja i otvorili gradsku kapiju za ostatak grčkih ratnika koji su se vratili s obližnjeg otoka na koji su otplovili. Grci su vratili Helenu, pobili gotovo sve Trojance i spalili Troju. Prema "**Eneidi**" nekoliko je Trojanaca preživjelo, a među njima i ratnik **Eneja**, čiji su nasljednici osnovali Rim.

ŽIVOT I KULTURA STARE GRČKE

"Mračno doba Grčke" ili Homersko doba, oko 1200 – 800. B.C.

Trojanski rat bio je zadnji trzaj moći mikenske kulture, jer se oko **1300.B.C.** grčko kopno našlo pod naletima brodova tzv. "**pomorskih naroda**" za koje se ne zna tko su, ali se pretpostavlja da su došli s prostora Male Azije. Oni su u potpunosti **onemogućili trgovinu**, a time i **glavni izvor bogatstva mikenske kulture**. Oko **1100.B.C.** Mikena je bila potpuno razrušena, a to je rezultat **invazije plemena Dorana**, a njihova će najpoznatija država na grčkom kopnu postati Sparta.

Nakon dorske invazije Grčka će potonuti u razdoblje mračnog doba, koje karakterizira snažno **kulturno** i **civilizacijsko nazadovanje**. Keramika je postala manje elegantna, u grobnicama više nema raskoši, građevine velikih struktura i javni objekti prestali su se graditi, čak je nestalo pismenosti, tj. *linear B* pismo je gotovo iščezlo.

Svijetlo u mraku donosila je činjenica da tehničke vještine ipak nisu zaboravljene, tj. keramika se i dalje izrađuje, ali u puno jednostavnijem tzv. *geometrijskom stilu*. Grčki jezik se očuvao (iako samo govorni) u onim krajevima koje nije snažnije dotakla dorska invazija.

Slika 7: *Kentaur* – mitološko biće, koje je pola konj, a pola čovjek. Snaga i silina Dorana proizlazila je iz njihovog korištenja konja i proizvodnje oružja od željeza, a ne od bronce, čime su naravno bili puno ubojitiji od ostalih grčkih plemena. Mnogi povjesničari su uvjerenja da je doranska konjica pokrenula mit o Kentaurima, jer Grci do tada nisu vidjeli konje.

Grčka renesansa oko 800 – 600 B.C.

Nakon 800.B.C. novi **duh optimizma** oživljava na teritoriju Grčke, dolazi do ubrzanog umjetničkog i intelektualnog razvitka. Ovo je razdoblje kada će se udariti temelji glavnih grčkih karakteristika, kao što je polis. To je i razdoblje kada počinje velika grčka kolonizacija Mediterana, koja će prinositi grčku kulturu. Ovo je razdoblje posebno poznato po djelovanju važnih književnih stvaralaca, kao što su **Homer**, **Hesiod** ili pjesnikinja **Sapfo**, a također će

početi novi oblik literarnog stvaralaštva – **epaska književnost**. Pjesnici su pisali o djelima smrtnika, ali i o besmrtnim bogovima.

Najbolji izvor grčkog stvaralaštva u ovom razdoblju je **Homer** i dva epa koja se u pravilu pripisuju njemu, "*Ilijada i Odiseja*", u kojima Grci održavaju sjećanje na svoje slavne pretke i njihov junački boj protiv Trojanaca. "*Ilijada i Odiseja*" je više nego opisivanje junačkih djela, ep nam donosi i **prve zabilježke o grčkoj religiji**, jer se većina grčkih olimpijskih bogova pojavljuju u "*Ilijadi i Odiseji*".

Djelatnim nasljednikom Homera moglo bi se nazvati epskog pjesnika **Hesioda**, koji nam u svojem djelu "*Poslovi i Dani*" donosi **prikaz svakodnevnog života seljaka** i nepravdi u tadašnjim odnosima između ljudi. Hesiod donosi i priču o **Pandorinoj kutiji**, iz koje su izašle sve nevolje svijeta.

Posebno je značajno njegovo djelo "**Teogonija**", koje je osnova za današnje poznavanje grčke religije, jer se u "*Teogoniji*" opisuje **stvaranje svijeta i genealogija grčkih bogova**.

U ovom razdoblju djelovala je i pjesnikinja **Sapfo sa otoka Lesbosa**, koja je pisala prave **himne o ljepoti djevojaka i magičnosti ljubavi**. Takvi sadržaji obilježili su je kao homoseksualku, pa se pretpostavlja da je to najveći razlog što veliki dio njezinih djela nije sačuvan, tj. u srednjem vijeku Crkva baš nije bila zainteresirana za prepisivanje njezinih pjesama kako bi se očuvale.

Zbog ponovnog razvitka trgovine i grčke kolonizacije Sredozemlja, Grci dolaze u kontakt s Feničanima od kojih preuzimaju (oko **750.B.C.**) semitsko pismo **alfabet** (naziv alfabet dolazi od prva dva znaka - "**aleph**", što znači *vol*; "**beth**", što znači *kuća*), a Grci su to pismo prilagodili svom jeziku.

Polis

Grčki teritorij je prilično razbijen raznim reljefnim formama, brdima, planinama, rijekama, morem,... U takvim okolnostima teške međusobne komunikacije, Grci nisu stvorili veliko centralizirano kraljevstvo kao Egipćani ili Perzijanci, već su formirali male **gradove-države**, odnosno **polise**, prostorno i politički samostalne. Svi grčki polisi u svojoj su osnovi bili slični. Sastojali su se od centralnog grada i ruralne okolice. Centralni grad ili ono

što se podrazumijeva pod polisom bilo je građeno u dva nivoa. Na vrhu kakvog uzvišenja (po mogućnosti s izvorom pitke vode) stajala je **akropola** (uzvišeni grad), na kojem je bio centralni

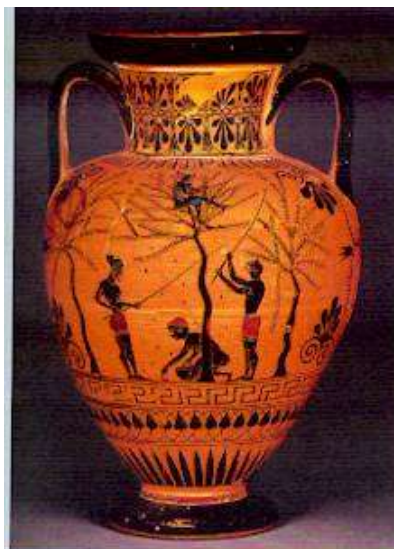
Slika 7: Slika navodno prikazuje pjesnikinju Sapfo s otoka Lesbosa, po kojem će cijeli ženski homoseksualni pokret ponijeti naziv. Ona je jednostavno bila udovica u malom mediteranskom mjestu, pa možete pretpostaviti kakve bi priče o njoj kružile da se družila s muškarcima. Zato se družila s prijateljicama, prema kojima je ponekad znala biti i ljubomorna, što je ostalo zabilježeno u njenim pjesmama, jer joj nisu posvećivale dovoljno pažnje, naime, one su ipak bile slobodne, pa su se mogle družiti sa seoskim momcima, a Sapfo bi ostajala usamljena. Tako je jadna Sapfo ispala lezbijka, niti kriva niti dužna.

Slika 8: Prikaz atenske agore ili tržnice, a takvo mjesto bilo je centralno mjesto u svakom grčkom polisu. Za razliku od većine dotadašnjih gradova na Istoku, grčki polisi nisu izrastali zbog potreba trgovine u blizini rijeke ili mora, nego naprotiv što dublje u unutrašnjosti radi sigurnosti od pomorskih napada. Trgovina u grčkim polisima postaje posljedica, a ne razlog nastajanja gradova, jer glavnu ulogu u polisima dobiva *agora* ili tržnica (na današnjem grčkom jeziku *agorazo* znači kupujem), koja postaje i centar društvenog i intelektualnog života grčkog polisa.

hram posvećen bogu zaštitniku, i još mnoštvo hramskih zdanja. Gotovo svakom imalo obrazovanom stanovniku Svijeta, pojam akropole vezan je uz atensku Akropolu i njezino mramorno blještavilo, ali većina grčkih polisa nije imala takvo bogatstvo kao Atena, pa su njihove akropole bile puno skromnije. Ispod akropole prostirao se stambeni i svjetovni dio polisa, utvrđen zidinama, u kojem je bila glavna tržnica (**agora**), kazalište, javne zgrade i naravno stambene zgrade.

Stanovnici svakog polisa (a to su bili samo odrasli slobodni muškarci, jer **robovi, seljaci, žene i stranci nisu se smatrali stanovnicima polisa**) bili su blisko povezani i upućeni jedni na druge, jer zajedno su odrastali i pohađali školu, a kao odrasli muškarci borili su se rame uz rame tijekom ratnih vremena. Susretali su se na debatama u Narodnoj skupštini, međusobno su se birali na razne dužnosti, kao članovi sudskih porota glasali su za ili protiv jedni drugih. **Topla klima** u Grčkoj omogućavala je cjelogodišnji život na otvorenom, pa su stanovnici polisa svakodnevno debatirali o stvarima koje utječu na njihove živote. Grci nisu shvaćali one koji nemaju potrebe sudjelovati u raspravama na agori, pa su takve nazivali *idiotes* (danas *idioti* – oni koji imaju problema u komunikaciji s drugima).

Promjene u oblicima vlasti u grčkim polisima

U početnoj fazi razvoja polisa, vlast je najčešće bila u rukama kraljeva (ili **bazileusa**), pa je većina grčkih polisa svoj razvoj započela kao **monarhija**. S vremenom jačala je klasa moćnih zemljoposjednika, koji postaju

Slika 9: Prikaz branja maslina na keramičkoj vazi. Temelj gospodarstva u polisima bila je poljoprivreda, ali u gotovo cijeloj Grčkoj zemlja je bila škrta i stjenovita, pa se veliki broj Grka usmjerio na uzgoj maslina, za koje je postojalo osigurano tržište izvan Grčke, a zauzvrat bi Grci uvozili žito. Branje maslina bilo je vrijedno uloženog truda, jer je maslinovo ulje bilo od ogromne važnosti za prosperitet većine grčkih polisa. Poznata priča o filozofu Talesu dobro ilustrira važnost maslina za Grke: *Zežali su jednom prilikom Talesa: "Ako si mudar, zašto nisi bogat?" Nije odgovorio ništa, ali je nakon sezone branja maslina pokupovao jeftino sve lokalne preše za masline. Naravno, kada su preše opet zatrebale, svi su ih morali skupo kupiti od Talesa, pa im je objasnio da pametan čovjek lagano postane bogat, ako to želi.*

aristokracija ili **eupatridi**. Bili su dovoljno bogati da si mogu priuštiti vrlo skupo brončano oružje i konja, pa su kao branitelji polisa preuzeli i svu političku kontrolu. Tako je nastajala **aristokratska republika**. U gotovo svim grčkim polisima dogodio se i politički eksperiment sa tiranima. **Tirani** su bili osobe koje su se na određeni način dočepali vlasti i uvodili autokratsku vladavinu, a takav oblik vlasti nazivao se **tiranida**. Tirani su vrlo često bili prilično kvalitetni vladari, koji su podupirali nezadovoljnije slojeve društva, najčešće nezadovoljne bogatije članove demosa, koji se nisu mogli dočepati nekakvog političkog utjecaja, jer aristokracija (eupatridi) to nisu dozvoljavali. Negativne konotacije vezane uz tirane moderna su izmišljotina, pa pojam **tiran** ili **tiranin** danas označava nekoga tko je brutalan u svom odnosu prema drugima.

Promjene u vojnoj tehnologiji i taktici imale su snažan utjecaj na politički razvoj grčkih polisa. Do polovice VI st.B.C. puno **jeftinije željezno oružje** zamijenilo je brončano. Sada su si i obični građani mogli priuštiti nabavu oružja i opreme (kacige, štitove, mačeve, ...) i postati hopliti (naoružani pješak). S masom naoružane pješadije pojavila se i nova vojna formacija – **hoplitska falanga**, čije je uvježbavanje trajalo jako dugo, ali je još više zbližilo ljude u polis, jer sada čuvaju jedni druge, a time čuvaju i polis, što je dovelo do jakog osjećaja zajedništva među stanovnicima polisa. Hoplitske falange umanjile su značaj konjice, a time i položaj aristokracije, a stanovnici su počeli razmišljati u slijedećem stilu: **"... ako branimo polis, imamo sva prava sudjelovati u upravljanju polisom...!"** Pogađate, takav način razmišljanja

vodi prema **demokraciji**, što će se dogoditi u Ateni. Na sasvim suprotan način će se stvari razviti u Sparti, koja će, s istom vojnom taktikom, razviti sirovi militaristički ustroj društva (ali o tome nešto kasnije).

GRČKA KOLONIZACIJA

Glavni uzrok velikoj kolonizaciji Grka od VIII do VI st.B.C., leži u **prenaseljenosti grčkog polisa** i s tim u vezi, nedostatkom hrane. Naravno, razlozi za odlazak iz matičnog polisa nisu ležali samo na nedostatku obradivih površina, mnogi su odlazili zbog trgovačkih razloga, sitniji obrtnici, koji su bili pregaženi od jače konkurencije, nadaju se boljem uspjehu negdje drugdje,itd. Potrebno je naglasiti da grčka kolonizacija nikada nije imala namjeru podjarmljivati druge narode ili plemena, niti se obogatiti pa se vratiti doma, već je cilj bio osnivanje naseobina za trajno naseljavanje. Poznati **Ciceron** je jednom prilikom napomenuo da *"grčke naseobine činile su bogat porub na velikoj tkanini barbarskog svijeta"*, time je želio reći kako su grčka kultura i civilizacijska dostignuća potakla razvoj dotad zabačenih i neciviliziranih

Slika 2: Mapa Grčke kolonizacije Mediterana. Osnivanje naseobina bilo je vezano za neke običaje i formalnosti. Prvo bi se obraćali nekom proročistu, najčešće delfijskom, a ako bi odgovor bio pozitivan, matični bi polis odredio organizatora putovanja, čija je glavna dužnost bila da po dolasku na mjesto nove naseobine raspodijeli zemlju. Nakon izmjere terena, određivalo bi se mjesto za hram boga ili božice zaštitnika, a zatim bi se zemlja klasificirala, čime bi svaki doseljenik dobio svoj *kleros*, koji se sastoji od terena za gradnju kuće i zemlje za obradu.

prostora. Bez obzira koliko daleko Grci otišli, nekoliko stvari ih je uvijek držalo zajedno, a to su prije svega **jezik, religija, Delfijsko proročište i olimpijske igre**. Za naseljavanje su se birale nenaseljene ili slabo naseljene obale s pogodnim lukama. U početku su novi gradovi nastajali u užoj domovini Grčke, na obalama i otocima Egejskog mora, a u kasnijem razdoblju odlazilo se i tisućama kilometara daleko.

Nove naseobine grčkih građana bile su potpuno pravno i ekonomski neovisne od matičnog polisa. Imale su svoje zakonodavstvo, administraciju i kovale su svoj novac. Ako je bilo potreba međusobno su se pomagali, ali je isto tako znalo doći i do neprijateljstava.

Grčki pogled na strance

Kako su se trgovina i kolonije širile, Grci su dolazili u kontakt sa potpuno nepoznatim stanovnicima, stranih zemalja i drugačijih običaja. Grci su sve te nepoznate ljude zvali **barbaroi**, odnosno ljudi koji ne govore Grčki, i osjećali su se nadmoćniji svima njima. Od takvog grčkog pogleda na nepoznate ljude došla nam je riječ **barbar**, za one koji se ne prilagođavaju određenoj civilizaciji. Taj osjećaj jedinstva i nadmoćnosti među Grcima, biti će im od ogromne pomoći kada im priprjeti najmoćnija sila na Mediteranu – Perzijanci.

Prostori grčke kolonizacije

Osobito privlačno područje Grcima bila je južna Italija i Sicilija, zbog blizine i plodnosti zemlje. Zbog mnoštva grčkih naseobina taj prostor je stekao naziv **Magna Graecia** (Velika Grčka). Smatra se da su prvu naseobinu osnovali iseljenici iz polisa Kume u maloj Aziji, koje je navodno vodila golubica do obala Italije i ondje sletila na obali zaljeva. Na tom je mjestu utemeljen grad, koji je prema matičnom polisima nazvan **Cumae** (Kuma). Kada je Kuma postala prenapučena, mladi ljudi su iselili i nakon jednodnevne plovidbe osnovali **Neapolis** (Novi Grad), današnji Napulj. Na južno talijanskom prostoru, od važnijih polisa, osnovan je **Tarant** (Tarent), koji je imao najbolju luku u južnoj Italiji i vrlo plodnu okolicu. Na Siciliji je također utemeljen niz grčkih polisa – **Sirakuza, Mesana, Selinunt, Taormenij**...

Sredinom VII st.B.C. Grci su dospjeli daleko na zapad, pa su čak prošli i **Heraklove stupove** (Gibraltar). Na tom su pravcu osnovali mnoge gradove na današnjim obalama Francuske i Španjolske, od kojih je najvažnija, i danas velika luka, **Masalia** (Marseilles).

Na istočnoj obali Egejskog mora, osnovane su naseobine, koje će ubrzo postati velika trgovačka središta, kao što su **Efez, Milet** ili **Smirna**, a na Bosporu će niknuti **Bizantij**, glavni centar za distribuciju žita Ateni i buduća prijestolnica Istočnog Rimskog Carstva, odnosno Bizanta.

Grci na Jadranu

Vrhunac grčke kolonizacije naše obale dostignut je tijekom IV st.B.C. Sirakuški tiranin (Sirakuza na Siciliji) **Dionizije Stariji** pokušao je ostvariti što čvršću kontrolu trgovine na Jadranu, pa je u tu svrhu osnovao **Ankon** (današnja Ancona u Italiji), ali s tim prostorom nije bio zadovoljan jer talijanska obala nije pogodna za plovidbu kao naša strana. Zato je Dionizije krenuo u potragu za dobrim uporištem

Slika 11: *Kairos*, božanstvo sretnog trenutka.

Slika 10: Glava božice Artemide. Uz Lošinjskog Apoksiomena, Artemida je jedan od najvažnijih antičkih nalaza u Hrvatskoj. Čuva se u trezoru banke u Visu

i lukom na istočnoj obali Jadrana, i uskoro utemeljio koloniju **Issa** (Vis). Vrlo brzo će Grci s otoka Korkira (Krf) osnovati **Korkyru Melainu** (Crna Korkira, na Korčuli, zbog guste crnogorične šume), a kolonisti s otoka Pharosa u Egejskom moru osnovat će **Pharos** (Stari Grad na Hvaru). Zbog trgovine s domaćim stanovništvom na obali, Grci sa Issa osnovat će svoje trgovačke faktorijske na obali – **Tragurij** (Trogir) i **Epetij** (Stobreč, kraj Splita).

Najvrjedniji ostaci grčke kulture pronađeni na našem području su npr. **reljef Kairosa**, boga sretnog trenutka (bit će sretan onaj koji uspije dotaknuti čuperak kose Kairosa u trku), pronađenog u Trogiru, i glava kipa božice **Artemide**, pronađena na Visu. Grčki natpis iz Lumbarde na Korčuli (tzv. **Lumbaradska psefizma**) govori o uređenosti imovinsko pravnih odnosa među grčkim kolonizatorima na Korčuli.